

Kritikken uden alternativ

Harrebye, Silas

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Harrebye, S. (2009). *Kritikken uden alternativ*. Paper præsenteret ved Kritisk sociologisk sommerskole, København, Danmark.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Kritikken uden alternativ

Hvilke krav kan vi tillade os at stille til kritikken? Skal vi som samfundskritikere nødvendigvis opstille alternativer til det bestående og konsekvent efterleve egne implicite principper for legitimt at kunne bedrive kritik? Når København ved COP15 til december bliver verdens navle, bliver det afgørende om også de kreative aktivister får lov til at pille ved den.

Af Silas Harrebye

Den kritiske københavnner

Jeg har engang været medlem af bevægelsen Attac og er tilhænger af Tobinskatter. Det hænder dog, at jeg i dag spiser en Big Mac på McDonalds i en snæver vending. Jeg fortaler radikale klimatiltag men nyder stadig mine lange dampende bade. Jeg betragter mig selv som kritisk københavnner. Jeg er opdraget som socialist, hvilket jeg derfor har været, eller i hvert tilfælde kaldt mig selv, langt op i voksenlivet. *Der syntes ikke at være noget alternativ.* I dag er jeg kritisk københavnner.

Jeg blev kandidat for et par år siden nu og var på det tidspunkt i tvivl om, hvorvidt jeg skulle forfølge en forskningskarriere eller prøve mig selv af på det 'rigtige' arbejdsmarked ude i den 'virkelige' verden. Da jeg fik et tilbud fra Rambøll Management om at blive ansat som konsulent for at arbejde med udviklingsprojekter i Afrika og Kina, sprang jeg til uden at tøve. *Der syntes ikke at være noget alternativ.* Her ville jeg lære en masse. Det gjorde jeg rigtigt nok. Læringskurven her var stejl. Men jeg udviklede samtidige indre konflikter. Som konsulent i det private erhvervsliv var jeg nu blevet det, jeg altid havde forestillet mig, at jeg som fri og uafhængig forsker skulle kritisere; jeg arbejdede ud fra LEAN principper med EU evalueringer og vurderede som timesheet underlagt projektleder alle projekters værdi på bundlinjen. For at udligne min indre ubalance startede jeg i forskningsgruppen Kritisk Sociologi under Dansk Sociologiforening. Her fik jeg analytisk udlad for alle mine politiske frustrationer, og dette forum blev på den måde en slags terapigruppe for mig. Halvandet år senere opsagde jeg efter svære overvejelser mit job i Rambøll Management på trods af, at jeg på det tidspunkt havde en gravid kæreste, der lige var gået selvstændig og derfor havde en temmelig ustabil indtægt i en finanskriseramte erhvervssektor. *Men der syntes ikke at være noget alternativ.* To uger senere fik jeg en PhD på Roskilde Universitet, hvor jeg på Institut for Samfund og Globalisering nu har været i gang i et par måneder. *Der syntes ikke at være noget alternativ for en kritisk københavnner.*

Den kreative kritiks potentiale

Det formelle formål med min PhD er indikeret i projektets formelle titel: "The Critical Citizens Influence on the Public Debate and the Development of Public Policies – How Can Creative Activism Play a Constructive Role?". Effekten af den kritiske praksis, som jeg gerne vil undersøge, er her centralt formuleret, da det også syntes at være nødvendigt for at få midlerne til at undersøge et så umiddelbart lidet anvendelsesorienteret felt. *Der syntes ikke at være noget alternativ.* Min personlige motivation for at lave dette projekt bunder i en nysgerrighed på, hvilke demokratiske påvirkningsmuligheder man som borger har imellem de parlamentariske valghandlinger. Der synes for mig i den forbindelse at være en ny bevægelse, der på mere kreativ vis giver sin kritiske stemme til kende. Der kan være flere årsager til en sådan tendens; globaliseringens intensivering, de nye teknologiers betydning for den medialiserede offentlighed, kapitalismens udkrystallisering, med videre. Det afgørende for mig er, at betingelserne for både den parlamentariske og den civile kritiske oppositionen (og derfor også modmagtstrategierne) er ændret. *Der synes ikke at være noget alternativ.*

Hvad er da kreativ aktivisme? Ja, mit projekt består jo delvist i netop at belyse dette spørgsmål. Men man kan dog uden videre godt sige, hvad det ikke er. Det er ikke den voldelige masseaktivisme. Den traditionelle demonstration har jo netop udmærket sig ved enten at være for forudsigelig til at få opmærksomhed og dermed politisk betydning, eller for konfronterende og dermed for let at misbruges af politikerne til at underminere selvsamme aktion og promovere egen ansvarlighed. Det er her den kreative aktivisme kommer ind i billedet. En tentativ ostensiv definition kan også præcisere, hvori det kreative består. Man kan således henvise til aktivistiske institutioner som Das Beckwerk, Superflex, Foreningen for Flere Operahuse og Hornsleth i Danmark og The Yes Men, The Dutch Donorshow og bølgen af politiske satiriske dokumentarfilm på den internationale scene. Alle eksempler der genremæssigt placerer sig i mellem den politiske kunst og det civilt organiserede aktivistiske projekt. Karakteristisk for alle eksemplerne er også deres manipulerende karakter, deres ironiske og humoristiske virkemidler, deres leg med den kritiske form og deres måde at udfordre selve præmisserne for at fremføre kritik.

På klimatopmødet i København vil flere forskellige former for aktivisme supplere det officielle topmøde med alternative topmøder, bundmøder og diverse indspark og protester. I 1999 ledte succesen mod G8 topmødet til fødslen af, hvad der efterfølgende er blevet kaldt antiglobaliseringbevægelsen. Den grænseoverskridende 'multitude' var mobiliseret. Optøjerne i Genova og Göteborg nogle år efter dæmpede den ellers optimistiske bevægelse. Håbet for mange er nu, at COP15 bliver stedet hvor en lignende bevægelse igen kan mobiliseres. Nu med klimaet som fokus. Spørgsmålet er, om de kritisk kreative og konstruktive elementer formår at overdøve eventuelle destruktive kræfter. Der er efter alt at dømme tale om en relativ uhomogen gruppe af organisationer og løse netværk rangerende fra autonome til det

velorganiserede Greenpeace, som stadig synes at være uenige om eksempelvis den konfrontative civile ulydighedsstrategi som middel og den mellemfolkelige værtsorganisation FN som et mål. Men hvilke kritiske grupperinger kan og vil have indflydelse på dagsordnen til december, og hvordan vil de spille sammen?

Min plan er gennem fem artikler på baggrund af statistiske undersøgelser og case analyser at udvikle en typologi af forskellige kritiske kreative praksisser for således også at kunne lave en diagnose af kritikens mulighedsbetingelser i det moderne velfærdssamfund. Berlin og København er i fokus – og COP15 bliver en af mine cases.

Hvad kan vi kræve af kritikken?

Men hvad kan vi da tillade os at stille af krav til kritikken og os selv som kritikere? Kritikken er jo ofte ubejlig og som regel rettet mod magten. Da magthaverne jo som bekendt sidder tungt på definitionsmagten, bliver den kritiske røst derfor ofte undergravet eller decideret censureret. Det kan foregå på flere forskellige måder og rammer mange forskellige samfundsgrupper. Et aktuelt eksempel er måden, som de unge andengenerationsindvandrere ikke selv bliver taget seriøst i pressen, men hurtigt kørt ud på et sidespor gennem italesættelsen af deres problemer som en selvskabt kultur-religiøs konflikt.

Én måde at censurere og undergrave kritik på er at nominere kritikeren som konservativ, fordi hun ikke opstiller reelle alternativer til det bestående og dermed implicit jo må henvise tilbage til tidligere tiders praksis. På samme vis kaldes kritikere i opposition til magten også ofte uforsvarlige, når de ikke præsenterer praktiske sammenhængende alternative og dermed bliver fortalere for anarki. For hvis intet stilles i stedet for det man gerne vil have af vejen, opnår man kun retsløse tilstande. Således går den underliggende logik. En anden måde at censurere eller undergrave kritikeren på er at nominere ham som værende useriøs, hvis han ikke konsekvent kan leve op til egne implicite politiske principper. Pernille Rosenkrantz-Theil er et udmærket eksempel på en politiker, der altid har været tvunget til at måtte bruge uhensigtsmæssigt meget energi på at forsvare balancen mellem politisk ideologi og privat livsfilosofi og praksis. Men er det rimeligt at forvente, at kritikeren altid skal opstille alternativer og konsekvent efterleve egne principielle holdninger? Er det ikke netop kritikens force ikke at være tvunget til at leve op til disse krav, som politikerne lider så hårdt under?

Lovprisning af inkonsekvensen

Den polske filosof Leszek Kolakowski behandler i sin nu gamle men stadig lige relevante bog *Mennesket uden Alternativ* netop dette dilemma.ⁱ I forordet til den danske udgave skriver den danske filosof Villy

Sørensen som følger: ”Mennesket uden alternativ er ikke det menneske, der kun har ét at gøre [...] men mennesket der atter har mulighed for at vælge mellem muligheder”. Og videre: ”At kunne sige hverken eller til alternativets enten-eller er at kunne ytre sig frit”.ⁱⁱ

I en af bogens sidste artikler hylder Kolakowski ligefrem det inkonsekvente menneske.ⁱⁱⁱ Denne artikel er derfor et modigt eksperiment, da konsistens er filosofiens væsentligste byggesten og populismens vigtigste værktøj. Artiklen er ikke desto mindre relevant for det omdiskuterede dilemma, da han ved inkonsekvens forstår ”overensstemmelse mellem adfærd og tænkemåde, eller indre overensstemmelse mellem almindeligt antagne grundsætninger og deres anvendelse i tænkningen”.^{iv} Jeg tillader mig nedenfor at citere enkelte spredte passager fra artiklen:

Lad os antage, at vi anser én bestemt ting for at være den vigtigste i verden, som f.eks. det at gå med høj hat – hvad berettiger os da til at påtvinge andre vor opfattelse ved hjælp af krige, aggression, provokationer, udpresning, snigmord, skræmmemidler, terror og tortur?^v

Kolakowskis svar er, at menneskeheden lever videre alene takket være inkonsekvensen. ”Med andre ord:” skriver han, ”Fuldstændig konsekvens er praktisk taget ensbetydende med fanatisme; inkonsekvensen er tolerancens kilde”.^{vi} Men hvad så hvis vi er sikre på, at høj hat vil være den bedste hovedbeklædning for alle mennesker, at en global borgerskat vil skabe en bedre verden, at Allah er menneskets eneste Gud eller at klimaets krise skal tages mere alvorligt end det er tilfældet i dag?

Værdierne verden er i modsætning til den teoretiske tænknings verden ikke nogen logisk divalent verden: der findes værdier som gensidigt udelukker hinanden, men ikke af den grund ophører med at være værdier (derimod findes der ingen sandheder, som gensidigt udelukker hinanden og dog forbliver sandheder).^{vii}

Den kreative aktivisme gør det svært for magthaverne at forblive i den stivnede logisk divalente illusion, fordi deres form ikke danner grundlag for at mobilisere den sædvanlige automatreaktion, der modstiller kendte positioner i låste lejre. Kolakowski indsnævrer, hvorfor inkonsekvensen på trods af ydre pres om ideologisk konsistens alligevel synes at være det mest gennemgående karakteristika hos det almindelige menneske:

Inkonsekvensen kommer i sidste instans af den hemmelige bevidsthed om denne verdens modsigelser [...] Inkonsekvensen som en individuel menneskelig holdning er simpelthen en reserve af usikkerhed, som er blevet tilbage i bevidstheden, en permanent følelse af, at man muligvis selv har begået en fejl, eller at modstanderen kunne have ret.^{viii}

Denne hemmelige bevidsthed synes at komme til udtryk hos de kreative aktivister, når ironien bruges som instrument, eller karikaturen stiller spørgsmålet. Dette reservoir synes til gengæld desværre at være udtømt af mange andre debatanter i det offentlige rums paradoksale kobling af åbenhed og begrænsning af holdningers kompleksitet. Kolakowski skriver endvidere:

Vi kan undgå disse antinomier ved at være inkonsekvente; vi kan acceptere dem som en del af menneskets lod, for at vi ikke skal blive tvunget til definitivt at fornægte noget, som vi anser for værdifuldt, fordi det strider mod noget andet, hvis værdi vi også anerkender.^{ix}

Kolakowski argumenterer altså imod, at vi som 'sunde' kritikere nødvendigvis skal opstille alternativer eller altid efterleve vores overbevisninger i konsekvent praksis for at have ret til vores holdninger.

Den kreative aktivismes både-og

Man behøver derfor ikke være skråsikker kommunist for at kritisere kapitalismen, hvilket Kolakowski netop havde troet i sine unge år, hvorfor han også brugte en stor del af sit forfatterskab på at problematisere kommunismens totalitarisme. Man behøver heller ikke være konsekvent ideolog i øvrigt for at være i politisk opposition, hvilket mange politikere i dag synes at være overbevist om (måske har de dog strategisk set ret, da den politiske marketing synes at være den mest effektive måde at engagere den politisk uinteresserede borger). Man behøver ikke mobilisere massen for legitimt at være massivt uenig med regeringen, som traditionelt antaget i mange politiske sammenhænge. Man behøver heller ikke at være aggressiv i sin protest for effektivt og troværdigt at kommunikere uenighed. En antagelse der synes at være grundlæggende for samtidens radikale aktivister. Dette er ikke alternativet, selvom det ofte kan synes sådan i den moderne offentlighed.

Nej; samtidens kreative aktivisme synes netop at være udtryk for en stigende bevidsthed om denne friheds muligheder. Denne aktivisme udnytter mediernes muligheder, selvom den er kritisk overfor pressens ekskluderende dagsorden. Denne aktivisme bruger eksempelvis humor og ironi som spejl på kapitalismens absurditet, selvom disse aktivister bestemt ikke synes der er noget at grine af. Her er det ikke enten-eller, men hverken-eller - eller måske snarere både-og som Sørensen og Kolakowski er inde på.

Der synes at være flere valgmuligheder for den kritiske københavner end tidligere antaget. Det forstår jeg i dag. Den kreative kritiker accepterer ikke den falske dikotomi mellem politisk dissens og eksklusion af systemets potentiale. Den kreative kritiker bryder dermed også med det konventionelle, antagonistiske alternativs monopol. Men vil miljøspørgsmålets aktualitet gøre politikerne på topmødet i København lydøre overfor kreative forslag og tillade praktiske parlamentariske kompromisser i kompleksitetens navn?

Silas Harrebye (1978) er PhD studerende på Institut for Samfund og Globalisering på Roskilde Universitet. Han er desuden medlem af forskningsgruppen Kritisk Sociologi under Dansk Sociologiforening og har i den forbindelse udgivet diverse artikler. Han har en baggrund i filosofi og internationale udviklingsstudier og har i et par år arbejdet som udviklingskonsulent i Rambøll Management.

ⁱ Kolakowski, Leszek: *Mennesket uden Alternativ*. København 1967.

ⁱⁱ Sørensen, Villy: Forord, i *Mennesket uden Alternativ*. København 1967. S. 7.

ⁱⁱⁱ Kolakowski, Leszek: *Lovprisning af Inkonsekvensen*, i *Mennesket uden Alternativ*. København 1967.

^{iv} *Ibid.* S. 197.

^v *Ibid.* S. 199.

^{vi} *Ibid.* S. 199.

^{vii} *Ibid.* S. 200.

^{viii} *Ibid.* S. 200.

^{ix} *Ibid.* S. 201.